

Varsavész és vécfa. 1. A SzT. a következőket írja *varsavész* szócikkében: „?’ 1607: az víz kerten alol hol varsa vezt el hánta Lazar Janos az peter Janos kertebe semmi birodalma ne(m) uala Lazar Janosnak sem az attyanak [Dánfva Cs; Eszt-Mk]. **Hn.** 1688: a’ Varsa vécz (!) nevű hely mellett [Tusnád EHA].” A SzT. rövidítéseinek fölöddása: Dánfva = Dánfalva [a Szamos jobb partján lévő község]; Cs = Csík m.; Eszt-Mk = Eszterházy – Mikó lt.; Hn. = helynévi (földrajzi névi) előfordulás; Tusnád EHA = Erdélyi helynévtörténeti adatok – a szerk.[esztő] kéziratot gyűjt.[eménye].

A szövegdarab az *elhány* szócikkben az *elhány* ige „szétvet/hány; a desface/strica și a împrăștia; auseinenderschlagen” jelentésleírású ötödik adatscsoportban szerepel. (A többi adat jelentéscsoportjai ezek: 1. eldob/vet, 2. máshova hány, 3. széthány; 4. megtépáz, 6. el/feldúl, 7. szétvet; 8. levet, 9. elvetél/vet.) A szócikk helynévi (földrajzi névi) adata aligha tarthat együvé az előzővel, minthogy a *vész* ’varsáknak helye’ (NySz. *varsa*, 1. az adatot alább).

A SzT. szövegdarabjában (*varsa vezt el hánta Lazar Janos*) nehéz jelentéskapcsolatot látni az állítmány és a tárgy között, hiszen ha az itt lévő *vez* ’vejsze’, akkor miért áll előtte a *varsa*; ha ’lacuna’, akkor miként lehetett elhányni ’szétvetni’. Bizonyára e kérdések miatt van a ’?’ a SzT.-ban, vagyis nincs megadva jelentés.

A legegyszerűbb megoldás, ha feltételezzük, hogy a szövegben íráshiba van, vagyis **varsát, vészt elhánynya Lázár János*. Ebben az esetben természetesen a *varsavész* szót nem szükséges számon tartani.

2. A (TA.-ben már szereplő) *vejsze* szónak a TESz. három jelentéscsoportját mutatja be: 1. „?’ nádból vesszöböl készített, a víz színétől a fenéig érő, labirintusszerű halfogó rekeszték”, 2. „?’ hálóból való, varsában végződő halfogó eszköz” és 3. „?’ halastó”. A *vejsze* szó – az OklSz.-ban, amelyre a TESz. is többször hagyatkozik – alakja szerint *vejsz, vejšsz, vész, vísz* (ez utóbbi kérdőjeles!); vö. EWUng. *vejsze*. Az ÚMTsz. *véc, vejc, vejisz; vejšsz, vejšszné, vejšsznek* és egyéb alakváltozatokat sorol.

A mocsár kisebb-nagyobb nyílt helyei a lápon, a mesterségesen kitisztított helyek is HERMAN OTTÓ (1887: 81) szerint *vész* nevet viselnek, amelynek latin megfelelője egyes okiratokban *lacuna*, ezt – írja továbbá – a *vejszével* és a *szégyével* ’excipula’ összetéveszteni

nem szabad. Az OklSz. *vejsze-hely* szócikkében 1320-ból *Vezhel*, 1438-ból *Wyshel* adat van; további régi adatok: Gl. *szégye, vejsze*. Az 1419-ből való *Kuuesuez* adat is idevonható; minthogy a vejszék, varsák rögzítésére gyakorta használtak köveket, ezek említése fölöslegesnek látszik, a szövegkörnyezet a helyre utal: „*Duos montes magnos quorum vnum idem Thomas Kuken alium vero Kuuesuez nominari asseruisset*” (*vejsze*).

Bonyolultabb a dolog, ha arra gondolunk, hogy a szövegdarabban voltaképpen arról lehet szó, hogy a halfogó eszközt, a varsát úgy vetette szét a megnevezett személy, hogy rögzítő rúdjaikat elhányta. A halfogó eszköz széthányását bizonyára a varsát a vízben rögzítő karókkal lehet kezdeni. Némely halászok varsakaróikat egyszerű bemetszésekkel jelölik meg, mások a kötési módokról ismerik föl saját varsáikat (SZILÁGYI 2001: 164), eszerint (is) fontos eszköz volt a varsakaró, amelyet a szövegmetset tartalmaz. Az OklSz.-ban több 'vejsze' jelentésű szó van *vész* alakú adattal. Közöttük van az 1380. évi adatolású: „*Ad arborem wlgariter Veez [a. m. vejsze?] dictam.*” A szótár kérdőjeles értelmezése a 'varsakaró' jelentéshez enged közelíteni, vö. *arbor* (MKLSz.). – Ismeretes *Béc ~ Bec* főnevünk is, ez mint személynév: CsnSz.; eredetéhez l. P. D. 1928: 296; HADROVICS 1933: 408–9; PAIS 1934: 292–6, 1955: 445; KISS 1967: 371.

A *vessző* 'fának vékony, egyenes hajtása' (vö. TESz.) főnév finnugor eredetű szavunk, amelynek rokonnyelvi megfelelői nemegyszer β -vel kezdődnek, ezeket jelentsleírásaikkal l. MSzFE. A rokonnyelvek egyikében, a tavdai vogulban az „*ošā* 'a vízfenéken felállított két karó, amelyek egyikére a háló vége, másokra a varsakarika van kötve'” (TESz.), hasonló a Put folyó menti nyelvjárási „*βošā* 'két rúd, amelyekkel a háló végeit rögzítik'” (TESz.). (A finnugor alapalak a MSzFE. szerint *wács [NB. $w = \beta$]). A magyar *vessző* főnév végén *-ő* (~ *-e*) kicsinyítő képző van, e nélküli adata nem ismeretes. A rokon nyelvi megfelelők alapján jelenthetne a szó 'varsakaró'-t, példaként l. „*vog. ošā* 'a vízfenéken felállított két karó, amelyek egyikére a háló vége, a másokra a varsakarika van kötve'” (TESz. *vessző*).

A CsángSz.-ban – az ÚMTsz. a *béc* címszónál csupán utal – ez olvasható: „*bētš, b'ētš* [...] dünne Messstange von 12 *vaidā-ārāš* (= 3 m 36 cm). (2 *b'ētš* = 1 *rud.*) Vgl. rum. *bețigaș* (ung. *pálcika*)”.

Mindehhez hangtani háttérként figyelembe lehet venni, hogy a bilabiális zöngés spiráns ($\beta = w$) az ómagyarban „legkésőbb a XIII. századtól v -vé változik, a XVI. században már általános a folyamat, bár egyes keleti nyelvjárásokban túlélte ezt az időt is (ma a moldvai csángóban és szórványosan Erdélyben van még meg)” (MNyT. 117). Így a SzT.-beli szövegdarabban a *vész* szó a csángó *béc*-nek lehet megfelelője. Az ÚMTsz. *vécfa, vécfagúzs* címszavainál SzamSz.-ra utal, amelyben a *vécfa* főnév 'Ostrya carpiniflora Scop.', a *vécfagúzs* pedig 'vécfavesszőből tekert gúzs'. – A SzamSz.-ban szereplő nevezéktani növénynév a komlógyertyánt jelöli, a *Scop.* rövidítés pedig Giovanni Antonio Scopoli XVIII. századi természettudós nevét, akiről több növény- és rovarfajt neveztek el. A komlógyertyán vagy komlóbükk hazánk délnyugati határterületeitől délre honos, néhány példányt a Dráva közelében találtak (POLUNIN 1981: 48). A MNLex. is úgy tudja *komlógyertyán* szócikkében, hogy „Magyarországon korábban a Dráva mentén fordult elő. Horvátországban gyakori, a karszterdők fája”. A dél-európai, szubmediterrán területet kedvelő növénynek talán Zákány és Őrtilos táján volt a Kárpát-medencében legészakibb előfordulási helye (l. BARTHA DÉNES 1999), de 1964 körül már nem lették föl. A fa egy ültetettnek vélhető példányáról MAROZSÁN (2001: 127) számol be.

A *Ostrya carpiniflora* Szamos folyása mentén való előfordulása, vagyis a SzamSz. jelentésmeghatározása bizonyára téves, valószínűleg *Carpinus betulus* 'közönséges gyertyán' a szó jelentése, esetleg 'karó; vessző'. A közönséges (vagy fehér) gyertyánnak (*Carpinus betulus*) merev, igen kemény, szívós a fája, szinte csontszerű (és fehér), jól bírja az erős igénybevételt. Magyarországon a tölgyesek és a bükkösöv alsóbb régiójának elegyfája, az a Kárpátokban is; az Alföldön ritka. Nyelés miatt vesszőket hajt (vö. *gyertyánbokor* SzT.). A SzT. *gyertyánfa* szócikkében olvasható: „1590: Karot vesszőt Giorttianfatt szabad legien rolla Hordaniok”; a *gyertyánfa-erdő* szócikkében szintén van adat a karóként való alkalmazásra: „1821: Nyír, Nyár, magyaro, gyertyán, eger, tölgy, és bük fa erdő, vesszőnek, karonak, bornának ... használható”; továbbá a *gyertyánfiatal* szócikkben is: „1732: [...] karonak, való gyertyán fák”.

3. A *vesz ~ *vész* ~ *vész* kicsinyítő képző nélküli 'rúd' jelentésű szó öröközhetett meg a *varsavész* 'varsát tartó rúd, karó' összetételben – és ebben az esetben ez egyedi adat a szóra –, vagy 1608-ban a lejegyző a számára nem, esetleg kevésbé ismeretes *béc* szót *vész*-nek vélte hallani a bécek széthányásáról tudósító szkriptor. KRIZA JÁNOS (1863: 503) szótára mutatja, hogy századok múltán is van összetételben *vész* 'vessző, rúd' jelentésű szó: „Vész: romba fekvő erdő, cziheres-bozotos hely; innen: vészfa v. feküfa; így: málnavész.” Azt itt lévő *málnavész* bizonyonnyal 'málnavessző', a *vészfa* pedig éppenséggel lehet a főtebb tárgyaltam *vécfa* megfelelője.

HERMAN OTTÓ munkájában népetimológia van, amikor a vészletről ír, a sövényfonásos elrekesztő alkotmány neve „közelebb a halak vesztéhez is, mint a vesszőből készült fogószerszám anyagához” (HERMAN 1887: 82). A NySz. *varsa* szócikke a *vész* szót – amit főtebb említődött – így jegyzi: „varsaknak helyet, *vesznek* kit hinak (Ver: Verb. 216)”, továbbá hivatkozik a MTsz.-ra, a *vejsze-hely* [locus sagenarum] szócikkre. A MTsz.-ban a *vejsze* szócikkben szereplő *vész-karó* 'a vész falrészének tartókarói' (amelyet HERMANra hivatkozva közöl a szótár) hasonló karó lehetett, mint a *béc*-ből alakult *vész*.

A hivatkozott irodalom

- BARTHA DÉNES 1999. A komlógyertyán. In: BARTHA DÉNES – BÖLÖNI JÁNOS – KIRÁLY GERGELY szerk., Magyarország ritka fa- és cserjefajai I. Tilia VIII. Soproni Egyetem Erdőmérnöki Kar, Növénytani Tanszék.
- HADROVICS LÁSZLÓ 1933. Muraköz helynevei. Nyelvtudományi Közlemények 403–34.
- HERMAN OTTÓ 1887. A magyar halászat könyve. I–II. Magyar Királyi Természettudományi Társulat, Bp.
- KISS JENŐ 1967. A XIV–XV. század nyelvjárástörténetéhez. Magyar Nyelv 370–2.
- KRIZA JÁNOS 1863. Tájéztár. In: Vadrózsák VI. Kolozsvár, Stein János Erd. Muz. Egyleti könyvtáros bizománya.
- POLUIN, OLEG 1981. Európa fái és bokrai. Gondolat, Bp.
- MARÓZSÁN ZOLTÁN 2001. Komlógyertyán Ásotthalmon. Erdészeti Lapok 136: 127.
- PAIS DEZSŐ 1934. Rigyác, Szepetnek. Magyar Nyelv 292–6.
- PAIS DEZSŐ 1955. Bulcsú I. Magyar Nyelv 433–46.
- P. D. [PAIS DEZSŐ] 1928. Levélszekrény, 37. válasz. Magyar Nyelv 296.
- SZILÁGYI MIKLÓS 2001. Halászat. In: PALÁDI-KOVÁCS ATTILA szerk., Gazdálkodás. (Magyar néprajz. 2. Főszerk. PALÁDI-KOVÁCS ATTILA.) Akadémiai Kiadó, Bp. 328–30.